

Այս յիշատակարանին պահպանութիւնը կը դիւրացնէ միջին-դարեան նկարագրութիւններուն իմաստը: Համեմատելով զանոնք այժմու վիճակին հետ, ընթերցողը պիտի տեսնէ թէ Ս. Կուսի դամբարանը յարգելով մէկտեղ, Սաչակիրներէ վերջ տեղի ունեցած քանդումները կատարուած են աւելի տաճարին ներքին զարդարանքներուն և ճակատի մէկ քանի կէտերուն վրայ: Կը թուի թէ եկեղեցին իր առջևը ունէր դաւիթ մը, ուր՝ Սաչակրաց օրով, թաղուած են մէկ քանի անուանի իշխաններ. զաւիթին գոյութիւնը կը հաստատեն ոչ միայն նոյն ժամանակի կրօնական ճարտարապետութեան անհրաժեշտութիւնները, այլ նաև տաճարին տրտաքին դրան արդի ձևը, վասն զի յայտնի կ'երևի որ հույակապ և մեծղի դուռը այժմ կը տեսնուի և նոր վերհպումներով պզտիկցած ու այլանդակուած է: Երուսաղէմի հին յատակագիծէն կամ 1178էն սկսեալ Յովսափատի մեծաւոր Յովհաննէսի կնիքէն կը հասկցուի թէ Ս. Կուսի տաճարին զաւիթը ունէր կոնաձև երկու տանիքներ կամ երկու փոքր գմբէթներ: Այս պարագան կը հասկցուի նաև Theodoric Ի Ռղեգրական պատմութիւնէն:

Միևնոյն ուխտաւորը կը նկարագրէ նաև վերնայարկ եկեղեցին՝ ուր վարէն կ'իշնէին այնքան սանդուխներէ՝ որքան որ կ'իջնէին Ս. Կուսին Գերեզմանը երթալու համար: Նոյն եկեղեցին վերև յիշուած մեծաւորին կնիքին ներկայացուցած Ս. Կուսի տաճարին շինուածքը՝ Գրիստոսի Գերեզմանին զանգակատան նման բոլորածիր և ցցուն գմբէթ մը ունէր: Հոն շինուած էր տեղացի քրիստոնեաներուն յատուկ սեղան մը: Վերնայարկ եւ ստորնայարկ երկու եկեղեցիներու այս կերպ բաժանումը՝ որ արդէն աւանդութեամբ ալ կը հաստատուի, ինչպէս կը գրէ նաև մեր Երուսաղեմացի Հաննէ պատմագիրը (էջ 272), թոյլ կու տար որ զանազան դաւանութեամբ քրիստոնեաներ իրենց կրօնական պաշտամունքները կատարեն և անմասն չմնան Ս. Կուսի Գերեզմանէն: Գաւիթին սեպաձև բարձր պատերը և ամրաչէն հզօր աշտարակները կը պաշտպանէին սրբավայրը և վանականաց խուցերը թշնամիներու յարձակմանց դէմ:

Ս. Կուսի Գերեզմանը բնական էր որ ամենէն աւելի կը զըրաւէր ուշադրութիւնը ճանապարհորդին որ քառասուն աստիճան ընդարձակ սանդուխէն վար իջնելով կը հիանար այն որմա-